метадискурс: к определению понятия / А. В. Голоднов // Вестник ленинградского гос. университета им. А. С. Пушкина. – Л. : Изд-во ЛГУ – 2008. – № 2(13). – 167 с. – С. 16-17. *Гончарова* Е. А. Научная комуникация-дискурс-интердискурсивность / Е. А. Гончарова // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса: сб. науч. ст. – СПб: СПбГУЭФ, 2001. – 155 с. – С. 59-68. *Гумбольдт* В. Язык и философия культуры [пер. М. И. Левина, О. А. Гулыга, А. В. Михайлова, С. А. Старостина, М. А. Журинская] / В. Гумбольдт. – М. : Прогрес, 1985. – 450 с. – С. 383-384. *Иссерс* О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи : [монография] / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : ЛКИ, 2008. – 288 с. – С. 67-169. *Киселёва* Л. А. Вопросы теории речового воздействия: учебник для вузов / Л. А. Киселёва. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1978. – 160 с. *Кротков* Е. А. Специфика философского дискурса: логико-эпистемические заметки / Е. А. Кротков // Общественные науки и современность: сб. науч. ст. – Воронеж : изд-во ВГУ, 2002. – № 1. – С. 128-135. *Макаров* М. Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе: учебное пособие / М. Л. Макаров. – Тверь : ТГУ, 1998. – 200 с. – С. 42-44. *Малиновська* І. В. Лінгвістичний аналіз філософського дискурсу: питання ідентифікації і характеризації (на матеріалі сучасного англомовного філософського дискурсу) / І. В. Малиновська // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наукових досліджень і викладання іноз. мов. – К. : Логос, 2009. – С. 146-157. *Носкова* Д. А. Теория персуазивности и её репрезентация в окказиональных дериватах : автореф. дис. на получение науч. степени канд. филолог. наук : спец. 10.02.19 / Дарья Александрова Носкова. – К. : изд-во российского гос. ун-т им. Иммануила Канта, 2009. – 22 с. *Олешков* М. Ю. Моделирование коммуникативного процесса : [монография] / М. Ю. Олешков. – Н. Тагил : изд-во нижнетагильской государственной социально-педагогической академии, 2006. – 342 с. – С. 6-11. *Потебня* А. А. Мысль и язык: собрание трудов / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Лабиринт, 1999. – 134 с. – С. 42-43. *Снитко* Т. Н. К проблеме когнитивных речевых стратегий / Т. Н. Снитко // Когнитивная парадигма [тезисы] / Симпозиум 1: Лингвистика литератур. – Пятигорск : Изд-во Пятиг. гос. лингв. ун-та, 2000. – С. 31-36. *Чернявская* В. Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия: учеб. пособие / В. Е. Чернявская. – М. : Флинта : Наука, 2006. – с. 134. – С. 25-78. *Чернявская* В. Е. Програма политической партии как персуазивный текст / В. Е. Чернявская, И. Ю. Логинова // Известия российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – Санкт-Петербург : изд-во российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена, 2002. – № 5 (11). – 314 с. – С. 64-75.

УДК: 82.0:[101+81’44]

ЛИСЕНКО Н. Є.
(*Київський національний лінгвістичний університет*)

МОЖЛИВІ СВІТИ У СВІТЛІ ФІЛОСОФСЬКИХ І ЛІНГВІСТИЧНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

В статті розглядається феномен моливих світів у межах лінгвістичних та філософських підходів, а також функціонування цього феномену в семантиці та узусі, особливо у жанрі художньої літератури.
Ключові слова: можливий світ, реальний світ, множинність світів, семантична теорія можливих світів, референція, модальність.
Лысенко Н.С. Возможные миры в свете лингвистических и фолософских подходов. В статье рассматривается феномен возможных миров в рамках философских и лингвистических подходов, а так же функционирование этого эффекта в семантике и узусе, в особенности, в жанре художественной литературы.
Ключевые слова: возможный мир, реальный мир, множественность миров, семантическая теория возможных миров, референция, модальность.
Lysenko N. Possible Worlds within the Framework of Linguistic and Philosophical Paradigms. This article focuses on a phenomenon of possible worlds according to philosophical and linguistic doctrines as well as on functioning of this effect in language semantics and in speech, particularly in fiction genre.
Key words: possible world, real world, plurality of worlds, semantics theory of the possible worlds, reference, modality.

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується підвищеною увагою філологів до проблем відображення когнітивного досвіду людини, її ментальних процесів у мові й мовленні. Для більш повного й глибокого дослідження цих феноменів лінгвістика сьогодення широко користується досягненнями інших наук, зокрема логіки й філософії, і підносить на новий щабель наукового пізнання успадковані як від цих наук, так і попередніх етапів розвитку мовознавства, проблеми взаємозв’язку мови і мислення. Питання розробки концепції можливих світів знаходяться в центрі багатьох філологічних студій порубіжжя XX–XXI століть, що й зумовлює актуальність досліджень такого типу. Вивчення мовних і мовленнєвих явищ з точки зору теорії семантики можливих світів дозволяє не лише по-новому поглянути на вже відомі мовні факти, а й вирішити багато проблем, навколо яких точилися дискусії не одного покоління мовознавців.

Об’єктом дослідження в поданій статті є можливі світи як лінгвокогнітивний феномен, особливості функціонування якого в мові й мовленні становлять його *предмет*.

Метою цієї розвідки є розкриття сутності поняття "можливий світ", дослідження способів представлення множинності світів у семантиці мови, а також їхньої реалізації в текстовому художньому просторі.

Поставлена мета передбачає розв’язання таких *завдань*: шляхом аналізу підходів до визначення

поняття можливих світів у філософії й логіці як підґрунтя лінгвістичної теорії можливих світів виокремити їхні онтологічні й епістемічні ознаки; розглянувши моделі й типології можливих світів, запропоновані вітчизняними й зарубіжними лінгвістами, схарактеризувати специфіку функціонування досліджуваного феномену в семантичному просторі мови; окреслити способи формування й реалізації можливих світів у художньому тексті.

Поняття можливих світів, що віднедавна знайшло своє широке застосування в лінгвістиці, є запозиченим із філософії. Хоча вважається, що ідея "можливих світів" уперше була запропонована на початку XVIII століття німецьким філософом, математиком і фізиком Г. Лейбніцем у його трактатах, зокрема "Теодіцеї" (1710), а також у науковому листуванні, останнім часом з'являються твердження, що вищеназване поняття було введено в науковий філософський арсенал ще задовго до німецького вченого [Еремеева 2003, с. 437; Обелец 2006, с. 9]. Проте теорія Г. Лейбніца репрезентує один з історично існуючих підходів до співвідношення можливого й реального. Філософ вважав, що Бог, створюючи світ, міг вибирати серед багатьох можливих світів і вибрав найкращий, "який не містить протиріч, тому що він все створює за вимогами найвищого розуму"[Лейбниц 1989: 135–136]. Таким чином, згідно з концепцією вченого, дійсний стан речей є одним із можливих, а реальний світ є найкращим із можливих.

Іншої думки дотримувався І. Кант, який розглядав можливе як релятивізоване поняття. Дещо є можливим відносно чогось. Поняття реального є більш фундаментальним, ніж поняття можливого, а можливе є перекомбінацією того, що вже існує. Під останнім учений розумів світ із максимальним і абсолютним набором предикатів або визначень, які є сутнісними властивостями об'єктів як у можливих, так і в реальних світах [Кант 1994, с. 396].

Питання можливих світів у ракурсі співвідношення можливого, реального й необхідного набули нової актуальності в XX столітті. У кінці 40-х років німецько-американський філософ і логік Р. Карнап запропонував теорію опису станів, відзначаючи, що вони репрезентують лейбніцівські "можливі світи" й "стани справ" Л. Вітгенштейна [Carnap 1956, с. 9].

З точки зору модальної логіки у 60-х роках минулого століття звернувся до концепції можливих світів С. Кріпке. Він досліджував єдиний реальний світ як один з елементів множинності логічно можливих світів. Американський філософ увів поняття жорстких і нежорстких десигнаторів. Під першим розуміється "термін, що позначає один і той же об'єкт у всіх можливих світах" [Крипке 1982, с. 350], нежорсткий десигнатор міг би відсилати до іншого об'єкта в іншому можливому світі. Поняття жорсткого десигнатора не передбачає, що позначуваний ним феномен повинен обов'язково існувати в усіх можливих світах, тобто, що його існування є необхідним, але в будь-якому можливому світі, де він існує, у будь-якій ситуації, де б він міг існувати, на його позначення використовується певний жорсткий десигнатор. Варто зазначити, що можливі світи філософ розглядав не як дещо відокремлене від нашого світу, не як віддалені планети, ледве розрізнювані через телескоп, а як можливість уявити контрфактичну ситуацію, у якій об'єкт поводився б по-іншому або мав би інші характеристики [там само, с. 351–354]. Відношення між світами С. Кріпке назвав відносною можливістю, яку пізніше назвали досяжністю між світами.

Погляди Д. Льюіса, названі "модальним реалізмом", зводяться до відношень не тотожності, а подібності речей у межах понятійної моделі можливих світів. Відношення подібності не передбачають причинно-наслідкового зв'язку між об'єктами, що дозволило філософу висловити думку про каузальну замкненість можливих світів, у яких знаходяться ці об'єкти. За Д. Льюісом, усі можливі світи є реальними, оскільки дійсність і можливість – дві додаткові властивості одного й того ж світу. Кожен світ для самого себе є реальним, а інші світи стосовно нього – можливі. Інакше кажучи, актуальність є властивістю того світу, усередині якого знаходиться спостережник, а можливість – властивість усіх інших світів. Можливе є реальним, яким його бачить зовнішній спостерігач, що належить іншому світові. Воно виявляється лише засобом взаємовідношень між актуальними світами, знаком їхньої віддаленості один від одного [Lewis 1979, с. 184–185].

Одним із засновників теорії семантики можливих світів для модальної логіки вважається фінський філософ Я. Хінтікка, який поняття можливий світ інтерпретував як можливий стан справ або можливий напрямок розвитку подій [Хинтикка 1980, с. 38]. Окрім логічно можливих світів, учений запропонував ідею епістемічно можливих світів і стверджував, що не всі можливі світи є однаково можливими [там само, с. 228]. Певний суб'єкт α у можливому світі W, спираючись на те, що йому відомо в цьому світі, зовсім не буде вважати кожен можливий світ альтернативою W. Для цієї ролі підійдуть лише деякі можливі світи, названі фінським філософом епістемічними α-альтернативами W. Для вказаного світу α-альтернативами будуть ті світи, що знаходяться стосовно

нього в позиції альтернативності [там само, с. 229].

Дескриптивний метод, розроблений Я. Хінтіккою, застосовується для прослідковування індивідів крізь можливі світи. Ця проблема неодноразово поставала в логіко-філософських дослідженнях (Р. Карнап, С. Кріпке, Д. Льюіс, В. Целіщев, Я. Хінтікка). При ідентифікації індивіда враховуються концептуальні передумови, пов'язані з різним станом справ – із тим, що суб'єкт знає, у що вірить, що пам'ятає, на що сподівається, чого хоче [там само, с. 73–75], тобто різними можливими світами. Розпізнавання ролей того самого індивіда в різних можливих світах забезпечується характеристиками, які його індивідуалізують та вказують на його одиничність у всіх епістемічних можливих світах [Целищев 1977, с. 56–57]. Успіх такої ідентифікації залежить від структури цих світів, яка "визначається не логікою, а тим, що ми знаємо про світ" [там само, с. 27].

У сучасній формальній логіці висуваються ідеї про те, що можливі світи існують не поряд зі світом дійсності, а в сукупності його складають. Дійсний світ розпадається на світи тому, що йому об'єктивно притаманна неозначеність. Можливі світи збігаються в певній означеній частині реального світу й відрізняються лише стосовно його неозначеної частини. Вона є неозначеною тому, що її не можна звести до чогось одного [Анисов].

Отже, щодо існування індивідів у різних можливих світах сформувалися два погляди. Один із них – посибілізм, означає, що існують лише можливі об'єкти, оскільки жоден із можливих світів не виділено як реальний, вони вважаються вірогідними; інший – актуалізм – передбачає, що все дійсно існуюче є актуальним, й існування лише можливих об'єктів є неможливим.

Таким чином, лінгвістична теорія можливих світів має філософські витоки. Одним із головних принципів, покладених в основу лінгвістичної теорії семантики можливих світів, є положення про те, що множинність світів є зумовленою й об'єктивованою структурою мови, бо для кожного мовця межі його мови – це межі його світу [Витгенштейн].

Російський дослідник Ю. С. Степанов зазначає, що пізнання людиною світу відбувається "від себе", від свого 'Світу як обжитого місця'. Унаслідок ментального розширення цього первинного концепту сформувалися поняття "ментальний світ" і "Світ як Всесвіт-Універсум" [Степанов 1997, с. 95–96, 131–135]. Прообраз такого процесу, його модель задані самою мовою в її внутрішній будові [там само, с. 133]. Ю. С. Степанов розглядає мовні факти крізь призму двох підсистем у структурі мови – семантики й референції. У семантичному ракурсі процес освоєння світу здійснюється по лінії граматичної категорії "особовості – безособовості". З точки зору референції світ пізнається людиною в напрямку від найближчого простору до того, який існує "поза собою", за межами особистісного "я". Результатом освоєння є створення дійсно ментального, логічного світу [там само, с. 134–135]. Унаслідок пізнання більшого простору риси "свого" світу поширюються на віддаленіші простори, а коли фізичне освоєння стає неможливим, воно продовжується думкою, шляхом переносу: "Подібно до того світу, в якому я дійсно живу (ходжу, дію), побудований також більш віддалений світ, в якому я можу жити (рухатися, діяти), і ще віддаленіший світ, в якому я міг би діяти, (але навряд чи буду, оскільки він дуже далекий), і ще і ще більш віддалений світ, в якому я ніколи не можу бути, надто він віддалений, але який я можу собі уявити таким же чином, як і всі попередні,– але тільки – і виключно – подумки" [там само, с. 137–138].

Як наслідок інтеріоризації фізичної реальності у внутрішню сферу людини (мовця) розглядає можливий світ і К. А. Переверзев. Учений вважає, що цей світ входить на правах *альтернативи* іншим моделям (можливим світам). Російський лінгвіст оперує поняттями *можливий*, *епістемічний* і *семантичний* світи. Можливими світами він називає ментальні моделі реального (як і уявного) світу, що виникають у ситуаціях сприйняття екстралінгвістичної реальності й побудови висловлювання, епістемічними – світи, основними характеристиками яких є вміння мовця видобувати з дійсності інформацію, що міститься в повідомленні, рівень знань і закони пізнання, тобто ознаки, які стосуються інформаційного боку акту сприйняття. Множинність мовних виразів, що належать до різних аспектів висловлювання, складає семантичний світ [Переверзев 2000, с. 257].

Семантичний простір мови не є одноплановим, саме завдяки знанням людини цей простір розділяється на можливі світи [Бабушкин 2001, с. 81]. Семантика світів, яка окреслюється мовною системою, є різноманітною як по суті, так і по способам її втілення в мові. Н. В. Черемісіна відзначає, що вивчення способів представлення множинності світів у мові є цікавим для пізнання мовної картини світу, зокрема й індивідуально-художньої, і для розуміння сутності спрямованості ментальної діяльності людини [Черемисина 1992, с. 111]. Розрізняючи універсальну, ідіоетнічну (національно-специфічну), індивідуальну й художню мовні картини світу, дослідниця зазначає, що в перших двох протиставляються світи: реальний і фантастичний, реальний і міфологічний, земний і

небесний, світ природи і світ людини. Загалом і в універсальній, в ідіоетнічній мовних картинах насамперед виділено матеріальний (реальний) і духовний (ментальний) світи, а також емпіричний і раціональний, просторовий і часовий. Особливі світи складають і стилі мови, де нейтральний ("нульовий") стиль протиставлено публіцистичному, науковому, діловому, а також художньому з його жанровими світами й світами різних напрямів.

В ідіоетнічній мовній картині світу виділено опозицію: світ мовлення дорослих – світ дитячого мовлення, в індивідуальній, а також у всіх текстах одного автора – зовнішній, співвідносний із навколишніми реаліями, і внутрішній, переважно оцінний, аксіологічний, який нерідко розщеплюється й відбиває мислення, почуття та волю індивіда, "які не завжди діють в унісон" [Новикова, Черемисина 2000, с. 45].

Мінімальним ситуативно-мовним мікросвітом вважається ситуація. Існує велика кількість можливих світів відповідно до тих чи інших стереотипних ситуацій, кожна з яких має концептуальне ядро й обслуговується типовим набором мовних засобів. Ядро кожного мікросвіту складає стандарт, завдяки якому людина впізнає світи. Окрім концептуального ядра й специфічних мовних (мовленнєвих) засобів, кожен світ має специфічні мовленнєві сигнали, що виражаються в словах-концептах, лексиці й фразеології, прислів'ях, приказках, крилатих словах і виразах, лексико-семантичних варіантах багатозначних слів, у семантичній структурі однозначних слів. Сигналами того чи іншого світу є також і фонетичні, ритмічні, інтонаційні, синтаксичні та текстові показники [там само, с. 42–47].

Вивчаючи мовні засоби побудови й маркування можливих світів, А. П. Бабушкін зробив висновок про те, що центром гіпотетичних світів слугують можливі світи, які реалізуються за допомогою умовного способу дієслів. Згідно з результатами досліджень російського лінгвіста, "схоплені" мовними знаками можливі світи диференціюються в залежності від того, як вирази, що їх описують, співвідносяться з реальною дійсністю, наскільки вони є наближеними або віддаленими від неї. Розглянувши можливі світи як цілісну ієрархічну систему, А. П. Бабушкін виокремив *максимально наближений світ*, який має всі характеристики, властиві дійсності, і необхідно лише дотримання певних умов для їх утілення в життя; *найближчий світ*, де залишаються ще сумніви в реалізації гаданої дії; *світ сумнівів*, що визначається модальними словами "можливо", "безперечно" тощо й займає серединну позицію, а також *ірреальний світ*, який не має нічого спільного з тим, що відбувається, уже сталося або буде мати місце. Дослідник висловив думку про те, що картини можливих світів репрезентуються як розумові сценарії передбачуваних подій або дій, яким не судилося реалізуватися [Бабушкин 2001, с. 80–81].

Взаємозв'язок і взаємодія найрізноманітніших за своєю природою світів спостерігається зокрема в художньому тексті. Текстові світи мають свої диференційні ознаки. Чеський лінгвіст Л. Долежел назвав можливі світи художньої оповіді повністю фіктивними – ні реальними, ні вірогідними, а виключно розумовими конструктами, вигаданими світами, властивості, структура, існування яких є незалежними від реального світу [Doležel 1998, с. 13, 16–23]. Аналізуючи поетичні твори в контексті чотирьох концептів: реального або актуального, можливого, вигаданого (fictionnel), а також віртуального світів, канадський лінгвіст П'єр Лоретт визначив поетику можливих світів як "абстрактне вираження того, що є мислимим (pensable)" [Laurette 1999, с. 27], тобто того, що взагалі можна собі уявити, і наголосив на тому, що неможливих світів не існує [там само]. Термін "онтологічне злиття", або "онтологічний сплав" (ontological fusion), на позначення світу тексту запропонував Томас Павел, зазначаючи, що в текстовому світі зливаються дві онтологічні системи: та, яка відбиває космологію реального світу й та, що здійснює "онтологічну проекцію", яка забезпечує множинність світів [Pavel 1989, с. 251–252].

Застосування теорії семантики можливих світів для дослідження текстового простору спричинило заміну логічних принципів на когнітивні, що виявились більш співзвучними з процесами породження й розуміння тексту. Структуру текстових світів, їхні відмінності від реального світу стали пояснювати за допомогою поняття досяжності замість вірогідності [Ryan 1991, с. 31]. М.-Л. Раян виділила два типи відношень між світами: 1) відношення, які виходять за межі світу художнього тексту (з усіма світами, які він містить); 2) відношення всередині світу художнього тексту, що пов'язують внутрішньотекстові світи між собою [там само, с. 32].

Спираючись на думку про те, що текст, як семантична царина, не є єдиним світом і навіть формує систему світів, у якій наявний текстовий реальний світ і світи, створені розумовими процесами персонажів, актуалізовані в їхніх бажаннях, мріях, переконаннях, американська дослідниця запропонувала дві моделі можливих світів – *нецентровану* й *центровану* [там само, с. 13].

У нецентрованій моделі всі світи мають однаковий статус, ієрархія відсутня, до того ж реальний світ подається як утворення, зібране з "уламків" інших світів. У центрованій моделі реальний світ протиставляється іншим – альтернативним станам справ, – знаходячись у центрі системи можливих світів. Усі світи системи виступають як потенційно реальні, тому будь-який із периферійних світів може бути переміщений у центр при здійсненні ментальної операції *рецентрації* [там само, с. 18]. Можливий світ тимчасово стає реальним, відбувається переміщення параметрів реального світу в бік альтернативного можливого світу.

На додаток до основного, що функціонує як реальний, М.-Л. Раян виділила шість альтернативних можливих світів: 1) епістемічні, які відбивають знання персонажів про основний світ; 2) гіпотетичні, що складаються з уявлень персонажів про майбутні події в реальному текстовому світі; 3) інтенціональні – наміри персонажів по зміненню подій основного світу; 4) світи бажань, тобто зміни в реальному текстовому світі, що відбивають бажані / небажані для персонажа події; 5) зміни основного світу, які збігаються / не збігаються з моральними принципами персонажа; 6) фантастичні, що являють собою сни, фантазії, галюцинації або власні тексти персонажів [там само, с. 109].

"Художня література характеризується відкритою рецентрацією, за допомогою якої в центр концептуального всесвіту поміщається альтернативний можливий світ. Цей альтернативний можливий світ стає референтним світом" [Ryan 1991a, с. 556]. Переформулюючи ідеї американської дослідниці, Франсуаза Лавока визначає літературний твір як актуальний текстовий світ, оточений його можливими й референтними світами, причому деякі з них є створеними самим текстовим світом, а інші існували ще до нього [Lavocat].

Проаналізувавши відношення між реальним світом, системою текстових світів, у центрі якої знаходиться реальний текстовий світ, та референтним текстовим світом, М.-Л. Раян дійшла висновку, що в художній літературі система текстових світів взаємодіє не з реальним світом, а з референтним текстовим світом, який не існує окремо від власної репрезентації [Ryan 1991a, с. 556].

Варто зазначити, що в межах теорії можливих світів йдеться вже не про односпрямовану співвіднесеність, де мовний факт відбиває реальний об’єкт, так зване міметичне відображення реальності, а про те, що мова може конструювати дійсність, а сам об’єкт стає відбиттям мовного факту. Використовуючи введені Р. Карнапом поняття інтенсіоналу й екстенсіоналу, тобто сукупності семантичних ознак і сукупності предметів зовнішнього світу, які визначаються цією сукупністю ознак, причому кожен інтенсіонал визначає певну "річ" можливого, але не обов’язково актуального світу [Степанов 1983, с. 20–22], Ю. С. Степанов висловив думку про те, що "літературний дискурс семіотично може бути визначений як дискурс, у якому речення-висловлювання і загалом вирази є інтенсіонально істинними, але не обов’язково екстенсіонально істинні (екстенсіонально невизначені). Це дискурс, інтенсіонали якого не обов’язково мають екстенсіонали в актуальному світі, і який, отже, описує один із можливих світів" [там само, с. 23].

У лінгвістичних і літературознавчих дослідженнях XX століття неодноразово відмічалося, що художній текст як вторинна моделююча система (Б. А. Успенський, Ю. М. Лотман) передбачає зовнішню (до реального світу) і внутрішню (до світу суб’єкта) референції (А. Г. Баранов, О. В. Ємєльянова, П. Рікер та ін.). Згідно з концепцією П. Рікера про розщеплену референцію, "непряма, або внутрішня, референція будується на руїнах прямої, або зовнішньої" [Рікер 1990, с. 426], тобто створений автором можливий світ художнього тексту може не збігатися безпосередньо з реальним світом, а тільки по-своєму відбивати або імітувати його. На думку Г. В. Новікової, з точки зору зовнішньої референції, увесь текст виступає як художній можливий світ, а з позицій внутрішньої – лише суб’єкт тексту (автор або персонаж) визначає можливість або неможливість тієї чи іншої події або ситуації [Новикова 2010, с. 26], таким чином не тільки маркуючи її як вигадану, прогнозовану або бажану, але й запускаючи механізм породження додаткових смислів [там само, с. 30]. Застосувавши референційно-ситуативний підхід до аналізу реалізації можливих світів у художньому тексті, російська дослідниця відзначила взаємодію їхніх семантичних ознак: на онтологічні ознаки (досяжності – недосяжності, реалізованості – нереалізованості), що складають основу семантики можливих світів, нашаровуються епістемічні й аксіологічні ознаки. За семантичними ознаками Г. В. Новікова поділила можливі світи на онтодосяжні й онтонедосяжні, онтореалізовані й онтонереалізовані, тобто такі світи, зміст яких відповідає або не відповідає, суперечить або не суперечить реальному стану справ; епістемічні світи низького, середнього та високого ступеня пізнаності (за ступенем пізнаності дійсного стану справ), а також аксіологічні світи бажань та рекомендацій, що відбивають оцінку суб’єктом реальної дійсності у вигляді бажань і рекомендацій

[Новикова 2010, с. 33–43].

Таким чином, аналіз відповідності зображеного об'єкта до існуючого в навколишньому світі, його тотожності в реальному й можливих світах природно піднімає питання про співвіднесеність дії, про яку йдеться, з дійсністю та про відношення мовця до повідомлюваного, тобто про *модальність* не тільки як категорію, що "дозволяє "зазирнути" в можливі світи, але й як засіб і середовище формування таких світів" [Бабушкин 2001, с. 18].

Світопородження виникає тоді, коли фрагменти світу інтерпретуються крізь призму модальності, зокрема, коли мовець оцінює факти та явища дійсності "по картині "добре" і "погано", він співвідносить їх з еталоном, зразком стану, поведінки або дії" [там само: 16]. На додаток до виділених Л. Долежелом [Doležel 1998, с. 113–123] оповідних модальностей: епістемічних, маркованих операторами "знання", "незнання", "передбачення"; алетичних, представлених операторами "необхідно", "можливо", "неможливо"; деонтичних із модальними операторами "дозвіл", "заперечення", "обов'язок"; та аксіологічних, репрезентованих операторами "позитивний", "негативний", "нейтральний"; В. П. Руднєв запропонував ще дві – темпоральну й просторову [Руднев 2000, с. 92]. Саме ці шість компонентів, на його думку, дають досить повну модальну картину того, що може відбуватися з людиною в реальності [там само, с. 93]. Темпоральна модальність відносить дію або подію до плану минулого, теперішнього чи майбутнього, а просторова – визначає приналежність суб'єкта до одного актуального простору з мовцем (тут), до різних просторів (там) або розташування його за межами простору (ніде). Автор звертає увагу на зсуви всередині однієї модальності від одного члена до протилежного: неможливе стає можливим (алетичний сюжет), погане обертається добром (аксіологічний сюжет), заборона порушується (деонтичний сюжет), приховане стає явним (епістемічний сюжет), минуле стає теперішнім (темпоральний сюжет), "тут" перетворюється на "ніде" й навпаки (просторовий сюжет) [там само, с. 99]. Виділені зсуви, на нашу думку, мають світопороджуючі властивості.

Зв'язок модальності й референції виявляється у взаємодії категорії модальності з дейктичними категоріями. Розділяючи множинність світів на зовнішні – "квазіфактуальні світи, у просторі й часі яких існує герой", і внутрішні світи персонажів, як відображення їхніх емоцій, почуттів, оцінок квазіреального світу, С. О. Пушміна [Пушмина 2009, с. 6] пропонує вважати дейктичні категорії параметрами "входження" до зовнішнього світу персонажа, а також контурами цього світу. Базуючись на концепції Д. Мак Інтайра про когнітивний дейксис, авторка залучає до аналізу, окрім часового й просторового, персональний (кодує мовця й адресата), соціальний (виражається за допомогою звертань та авторських ремарок), а також емпатичний (визначає загальну тональність) дейксиси [там само, с. 10–11].

На ієрархічний характер структури можливих світів художнього тексту звертає увагу вітчизняна дослідниця Ю. А. Обелець, виділяючи *мегасвіт* як світ усього твору, що складається з *макросвітів* – відносно самостійних сюжетних ліній, які, у свою чергу, розробляють *мікросвіти* окремих персонажів, що *стикаються*, *перехрещуються*, але зберігають власну індивідуальність [Обелец 2006, с. 19]. Світи персонажів також мають свою ієрархію, яка базується на їхній відокремленості й наявності в кожного своєї структури: від головних персонажів, чиї мікросвіти спрямовують розвиток макросвітів, через другорядних, що забезпечують контактно-опозитивні й причинно-наслідкові відношення в динаміці останніх, до епізодичних персонажів, уведених у художній мегасвіт для створення ефекту достовірності твору. Погоджуючись із думкою про наявність та важливість зміни модальностей у художньому можливому світі, Ю. А. Обелець відзначає, що при виділенні мікросвітів макро- та / або мегаструктури треба зважати на зміну суб'єкта, який сприймає або організує цей світ [там само, с. 19–23]. Висунута ідея спрямовує подальші пошуки дослідника в русло наратології з її ключовими поняттями точки зору, оповідної перспективи й фокалізації.

Ще М. М. Бахтін, досліджуючи поетику Ф. М. Достоєвського, звернув увагу на те, що так звані "найнесумісніші елементи матеріалу" автора розподілені між кількома світами й кількома свідомостями. Вони подані "не в одному кругозорі, а в кількох повних і рівноцінних кругозорах, і не сам матеріал, але ці світи, ці свідомості з їхніми кругозорами сполучаються в найвищу єдність, так би мовити, другого порядку, в єдність поліфонічного роману. […] Завдяки цій різносвітовості матеріал до кінця може розвинути свою своєрідність і специфічність, не розриваючи єдності цілого та не механізуючи його. Начебто різні системи відліку об'єднуються тут у складній єдності ейнштейнівського всесвіту" [Бахтин 2002, с. 9].

Читач, як суб'єкт, що має справу з художньою світобудовою, через неповноцінність комунікативної ситуації сприйняття художнього тексту, де автор віддалений від свого висловлення,

сприймає прочитане як повідомлене йому оповідачем [Падучева 1996, с. 200–201]. Останній є особливою точкою зору [Maingueneau 1990, с. 77], певною позицією, перспективним центром, що не завжди відбиває авторську думку й представляє його світ. Виокремлені у французькій наратології (Ж. Женетт, Ж. Міллі, Ж.-Ф. Жандію та ін.) три типи фокалізації: нульова (всевидюче бачення, надбачення), внутрішня (бачення "з обмеженням поля") й зовнішня (бачення ззовні), а також той факт, що під час оповіді фокус може змінюватися, дають нам підстави зробити такий висновок: в аспекті семантики можливих світів фокалізатор є *фільтром* на межі світів або навіть *перемикачем* світів у тканині художнього твору. Оскільки дослідження фокалізації передбачає врахування приналежності / неприналежності оповідної інстанції до оповіданого світу, постає питання про співвідношення світів оповідача й оповіданого, оповідача і персонажів твору, оповідача й автора, оповідача та читача, що й становитиме предмет наших подальших досліджень.

Отже, теорія семантики можливих світів подає новий погляд на текстовий художній простір і можливості мови загалом. Сягаючи корінням у логіко-філософські дослідження, де можливі світи розглядалися як стани справ, можливий перебіг подій, контрфактичні ситуації, породжувані людським розумом, зокрема пам'яттю й уявою, об'єктивовані й структуровані мовою, концепція можливих світів дала поштовх новим лінгвістичним дослідженням у галузі семантики, прагматики, мовної комунікації, когнітивної лінгвістики, лінгвостилістики, лінгвопоетики, наратології. Кинувши виклик арістотелівській теорії міметичного відображення дійсності в мистецтві, яким, безперечно, є й художня література, теорія можливих світів доводить, що мова може творити іншу, альтернативну, реальність, яка, у свою чергу, відбиває особливості мови-творця. Художній текст, таким чином, являє собою не просто світ, створений автором і населений персонажами, а розумовий гетерогенний конструкт, породжений творчою уявою, причому межі цього світу з логіко-філософської точки зору, з одного боку, можуть бути визначені межами уяви суб'єкта-творця, тобто автора твору, а з іншого, на нашу думку, – не можуть бути визначені взагалі, оскільки існує ще й суб'єкт, що сприймає створене, тобто читач, який у процесі прочитання може знаходити нові смисли, конструювати нові світи, і його уява зі своїми межами накладається на авторську, відбиту в тексті й зафіксовану мовними знаками. У тканині літературного твору контури можливих світів виявляються за допомогою різноманітних мовних і мовленнєвих засобів, реєстр яких ще залишається відкритим і потребує подальших досліджень. Наведені вище типології можливих світів відбивають як різноманітність підходів до їх дослідження, так і той факт, що в основу більшості класифікацій покладено категорії референції й модальності.

Дослідження феномену можливих світів у семантиці мови й тексту видається *перспективним* не тільки в продовженні пошуків щодо природи, способів функціонування, меж можливих світів у художньому тексті, але й у вивченні світопороджуючих факторів та елементів, способів конструювання можливих світів у різних оповідних формах, у текстах різних літературних напрямів і течій тощо.

Література

Анисов А. М. Логика неопределенности и неопределенности во времени. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://logic.ru/ru/node/177. *Бабушкин А. П.* "Возможные миры" в семантическом пространстве языка: [монография] / А. П. Бабушкин. – Воронеж: Воронежск. гос. ун-т, 2001. – 86 с. *Бахтин М. М.* Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – Москва – Augsburg: Im Werden-Verlag, 2002. – 167 с. *Витгенштейн Л.* Логико-философский трактат. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zipsites.ru/books/logiko_fil_traktat/. *Еремеева С.* О. множественности миров: "Гарри Поттер и узники философской комнаты: порядок фантастического в современной российской культуре" / С. О. Еремеева. // Новое литературное обозрение. – 2003. – № 6 (64). – С. 437–441. *Кант И.* Собрание сочинений в восьми томах / И. Кант. – М.: Изд-во «ЧОРО», 1994. – Т. 1. – 228с. *Крипке С.* Тождество и необходимость / С. Крипке. // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Радуга, 1982. – Вып. XIII. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – С. 340-367. *Лейбниц Г.* Опыт теодицеи о благости Божией, свободе человека и начале зла / Г. Лейбниц. // Соч. в 4-х т. – М.: Мысль, 1989. – Т. 4. – С. 49–414. *Новикова А. В.* Лингвистический аналіз реализации возможных миров в художественном тексте : дисс. … канд. филол. наук: 10.02.19/ Новикова Анна Вячеславовна. – Пермь, 2010. – 170 с. Новикова Н. С. Черемисина Н. В. *Многомирие в реали и общая типология языковых картин мира / Н. С. Новикова, Н. В. Черемисина. // Филологические науки. – 2000. – №1. – С. 40–49. Обелец Ю. А.* Темпоральная структура возможных миров художественного текста (на материале англоязычной прозы): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Обелец Юлия Анатольевна. – О., 2006. – 240 с. *Падучева Е. В.* Семантические исследования. (Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива) /Е. В. Падучева. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с. *Переверзев К. А.* Пространства, ситуации, события, миры: к проблеме лингвистической онтологии / К. А. Переверзев. // Логический анализ языка. Языки пространств. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 255–267. *Пушмина С. А.* Текстовое многомирие и вход в него через ворота дейксиса (на материале сопоставительного анализа текстов произведений Л.Н. Толстого "Анна Каренина" и Дж. Голсуорси "The Forsyte Saga": автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / С. А. Пушмина. – Тюмень, 2009. – 25 с. *Рикёр П.* Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение / П. Рикёр. // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 416-434. *Руднев В. П.* Прочь от реальности: Исследования по философии текста. II / В. П. Руднев. – М.: Аграф, 2000. – 432 с. Степанов Ю. С. *В мире семиотики / Ю. С. Степанов. //*

Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 5–36. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824 с. *Хинтикка Я.* Логико-эпистемологические исследования / Я. Хинтикка. – М.: Прогресс, 1980. – 448 с. *Целищев В. В.* Философские проблемы семантики возможных миров / В. В. Целищев. – Новосибирск: Наука, 1977. – 192 с. *Черемисина Н. В.* Семантика возможных миров и лексико-семантические законы / Н. В. Черемисина // Филологические науки. – 1992. – №2. – С. 111–117. *Carnap R.* Meaning and Necessity / R. Carnap. // A Study in Semantics and Modal Logic. – Chicago: U. of ChP, 1956. – 258p. *Doležel L.* Heterocosmica. Fiction and Possible Worlds / L. Doležel. – Baltimore, L.: The John Hopkins UP., 1998. – 325p. *Laurette P.* L'hologramme du poème et le prisme du poétique. Paysages. Mondes possibles. Langages de la pensée / P. Laurette. // TTR: traduction, terminologie, rédaction. – 1999. – V. 12, №2. – P. 13–37. *Lavocat F.* L'œuvre littéraire est-elle un monde possible? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fabula.org/atelier.php?L%27oeuvre_litt%26eacute%3Braire_est-elle_un_monde_possible%3F. *Lewis D.* Possible Worlds / D. Lewis. // The Possible and the Actual: Readings in the Metaphysics of Modality. – Ithaca and London : Ed. by M. J. Loux., 1979. – P. 182– 189. *Maingueneau D.* Eléments de linguistique pour le texte littéraire / D. Maingueneau. − P: Bordas, 1990. − 173 p. *Pavel T.* Fictional Worlds and the Economy of the Imaginary / T. Pavel. // Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences. Proceedings of Nobel Symposium 65. – B. – N. Y. : Ed. by S. Allen – de Gruyter, 1989. – P. 250–259. *Ryan M.-L.* Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory / M.-L. Ryan. – N.Y.: Bloomington & Indianapolis Press, 1991. – 285 p. *Ryan M.-L.* Possible Worlds and Accessibility Relations: A Semantic Typology of Fiction / M.-L. Ryan. // Poetics Today– 1991a. – V.12 (3). – P. 553–576.

УДК 811.111'373'38

ЛЬВОВА Н. Л., ДЕХТЯРЕНКО А. Є.
(Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича)

ІЛЛОКУТИВНИЙ ХАРАКТЕР ЛЕКСИЧНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ДИСКУРСІ ПРОГНОЗІВ ПОГОДИ

У статті розглядається роль лексичних стилістичних засобів у дискурсі прогнозів погоди. Підтверджено їхній іллокутивний репрезентативний характер та виявлено найбільш вживані серед них.
Ключові слова: мовленнєвий акт, іллокуція, лексичний стилістичний засіб.
Львова Н. Л., Дехтяренко А. Е. Иллокутивный характер лексических стилистических приемов в дискурсе прогнозов погоды. В статье рассматривается роль лексических стилистических приемов в дискурсе прогнозов погоды. Подтвержден их иллокутивный репрезентативный характер и выявлены самые использованные среди них.
Ключевые слова: речевой акт, иллокуция, лексический стилистический прием.
Lvova N. L., Dekhtyarenko A. Ye. Illocutionary character of lexical stylistic devices in the discourse of weather forecasts. This article focuses on the role of lexical stylistic devices in the discourse of weather forecasts. They proved to have an illocutionary representative character and the most frequently used devices have been singled out.
Key words: speech act, illocution, lexical stylistic device.

Загальновідомим є факт, що кожне висловлювання належить до певного стилю і, таким чином, характеризується різними видами, способами та ступенем стилістичного забарвлення. Тому **метою** даної статті є детермінація лексичних стилістичних засобів як носіїв іллокутивних репрезентативів.

Так, зокрема, прогнози погоди можна розглядати як приклади репрезентативного мовленнєвого акту. Цей висновок можна зробити проаналізувавши визначення даного явища подане українським лінгвістом Ф. Бацевичем, у якому написано що: «мовленнєвий акт – цілеспрямована мовна дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в даному суспільстві; мінімальна одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації» [Бацевич 2004, с. 24].

У своїй структурі мовленнєвий акт містить три компоненти: локуцію, іллокуцію та перлокуцію. Саме другу складову ми використовуватимемо у подальшому як власне синонім поняття «мовленнєвого акту». Це, у першу чергу, зумовлено однією із функцій даного етапу, а саме його властивістю втілювати у висловлюванні, породжуваному у процесі мовленнєвого акту, певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловлюванню конкретної спрямованості. У випадку із прогнозами погоди – це інформативний характер повідомлення, спрямований на сприйняття слухачами чи глядачами.

Репрезентативний характер прогнозів погоди можна довести використовуючи класифікацію іллокутивних (тобто власне мовленнєвих) актів наведену Дж. Серлем у одноіменній статті, у якій він стверджує, що репрезентатитви, або ассертиви – мовленнєві акти, які зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність висловлюванння [Серль 1986, с. 170]. А оскільки прогнози погоди апріорі несуть достовірну інформацію, то з упевненістю можна констатувати факт їх приналежності до іллокутивних репрезентативних актів.

Таким чином, ми встановили, що під іллокутивністю прогнозів погоди потрібно вважати їх